

УДК 336.71:35

*І. І. Д'яконова, д-р екон. наук, проф., Є. Ю. Мордань, аспірантка,
ДВНЗ "Українська академія банківської справи НБУ"*

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО СТАНУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглянута організаційна структура банківського регулювання та нагляд на рівні центрального апарату та регіональних управлінь Національного банку України, аналізуються прямі та непрямі методи державного регулювання. Зазначається необхідність державного регулювання банків для забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників і кредиторів в умовах розвитку ринкової економіки.

Ключові слова: банківське регулювання, банківська система, держава.

Постановка проблеми. У період інтеграції України у світовий фінансовий простір регулювання банківської діяльності посідає одне з провідних місць у дослідженнях вітчизняних науковців, оскільки банківська сфера відіграє значну роль у розвитку економічних процесів, які відбуваються в країні. Вона є складовою кредитної системи, яка забезпечує постійний і безперервний рух грошей в обігу. Банки – це юридичні особи, головною метою діяльності яких є максимізація прибутку. За таких умов необхідно здійснювати постійне та адекватне банківське регулювання на державному рівні, оскільки банківська справа може провокувати виникнення різноманітних ризиків, пов'язаних з проведенням певного виду операцій. Отже, існує потреба постійно стежити за діяльністю банків, спостерігати за тим, щоб банки адекватно оцінювали ризики і вміли ними управляти.

Стабільність банківської системи буде досягнута за умови чіткого визначення завдання банківського регулювання органами банківського нагляду. Саме правильно поставлені завдання та розроблена регулююча політика держави забезпечать стабільне функціонування банківської системи, ефективний розвиток національної економіки та підвищення рейтингів українських банків на світових фінансових ринках. Регулювання банківської діяльності необхідне на будь-якому етапі розвитку економічних відносин і на сьогоднішній день є невід'ємною складовою державної політики у виведенні України з фінансової депресії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні теоретичні та практичні засади регулювання банківської діяльності висвітлюються в працях вітчизняних науковців, зокрема таких, як Р. Гриценко

[1], Т. П. Гудзь [2], А. П. Яценюк [11], С. М. Козьменко, І. І. Д'яконова [4], О. С. Любунь [10], В. В. Коваленко [9], О. І. Поздняков [13]. Більшість авторів аналізують основні засади організації системи банківського регулювання, розкривають його сутність і необхідність, приділяють увагу нормативно-правовим засадам у даній сфері. Наприклад Т. П. Гудзь у праці "Банківський нагляд" викладає методику вивчення та загальну теорію і практику здійснення Національним банком України нагляду за діяльністю комерційних банків та контролю за дотриманням ними законодавства в процесі реєстрації, ліцензування, дистанційної перевірки, виїзного інспектування, санації та ліквідації [2]. У період виходу України на міжнародний фінансовий простір і структурних зрушень в економіці країни, спричинених політичними, соціально-економічними чинниками, проблемою банківського регулювання займаються все більше молодих вчених.

Мета статті – визначити основні завдання банківського регулювання, розглянути методи, інструменти та функції державного регулювання банківської діяльності на сучасному етапі розвитку економіки України.

Виклад основного матеріалу. З проголошенням незалежності України банківська система почала досить інтенсивний розвиток і за такий короткий проміжок часу досягла непоганих результатів: щорічне збільшення кількості банків і підвищення рівня їх капіталізації, ліквідності та платоспроможності; формування оптимальної структури портфеля цінних паперів; впровадження нових банківських послуг; зменшення кредитних, депозитних, відсоткових, валютних, ринкових та інших ризиків, пов'язаних з їх діяльністю.

Події останніх років, зокрема розгортання світової фінансово-економічної кризи, яка спричинила суттєвий дисбаланс національної економіки, свідчать про неспроможність національних банків пристосовуватися до кардинальних економічних змін. Кількісні та якісні показники діяльності вітчизняних банків на сьогоднішній день є не зовсім втішними. У 2009 році банківська сфера зазнала суттєвого впливу світової економічної кризи, як наслідок, скорочення активної діяльності банків, зменшення ресурсної бази, збільшення частки проблемних кредитів та одержання збитків. За результатами діяльності банкірів, 2009 рік приніс їм збитки в розмірі 38,4 млрд. грн., що пов'язані із прискореним зростанням витрат (181,4 млрд. грн.), порівняно із доходами (143,0 млрд. грн.) в 3,4 раза. Обсяги депозитів, залучених у резидентів, скоротилися на 6,9 % у 2009 році порівняно із їх зростанням на 26,7 % у 2008 році. Відповідна тенденція відбувається і на кредитному ринку. У 2009 році

кредитна активність банків скоротилася на 1,5 %, тоді як у 2008 році темпи зростання кредитів становили 72 % [17].

Тому, щоб уникнути краху фінансової системи та непрогнозованості й хаотичності розвитку національної економіки, банк як економічно важливий інститут повинен контролюватися органами державної влади.

Для розкриття сутності банківського регулювання необхідно проаналізувати його складові: суб'єкта, об'єкта, мету, завдання та методи.

Повноваженнями у сфері здійснення банківського регулювання наділений Національний банк України. Згідно зі статтею 1 Закону України від 20.05.99 "Про Національний банк України" банківське регулювання визначається як "одна із функцій НБУ, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства" [15].

Держава в особі Національного банку України здійснює регулювання комерційних і державних банків на макрорівні шляхом впровадження в дію відповідних нормативно-правових актів. За роки незалежності була прийнята велика кількість законних і підзаконних актів, зокрема це вже згаданий Закон України "Про Національний банк України"; Закон України "Про банки і банківську діяльність", "Про заставу", "Про господарські товариства"; Положення про порядок видачі банкам банківських ліцензій, письмових дозволів і ліцензій на виконання окремих операцій; Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні та інші.

Для пруденційного регулювання діяльності банків розроблена система банківського нагляду, визначена положенням "Про структуру системи банківського нагляду Національного банку України та його повноваження щодо адекватного реагування на порушення в діяльності комерційних банків", затвердженим постановою Правління Національного банку України від 17 листопада 1997 року № 380 [16]. Згідно з даною постановою система банківського нагляду має ієрархічну структуру і функціонує як єдиний механізм у складі центрального апарату та регіональних управлінь НБУ. Структуру системи банківського регулювання та нагляду на рівні Національного банку України відображено на рисунку 1.

Для ефективного та надійного здійснення регулювання банківської системи на рівні центрального апарату існують департаменти, відділи та служби.

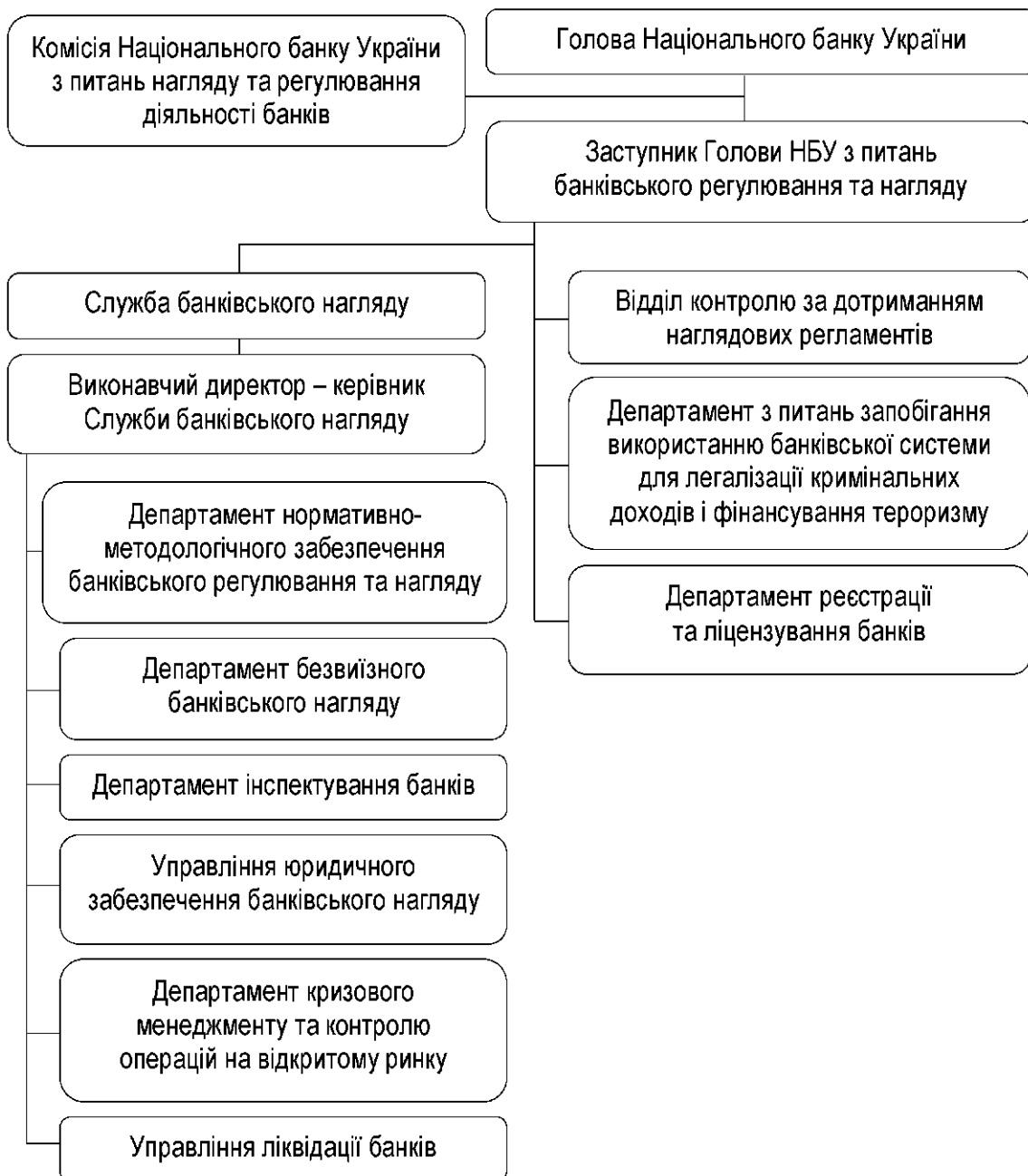

Рис. 1. Організаційна структура банківського регулювання та нагляду центрального апарату Національного банку України

Побудовано за даними [12].

На регіональному рівні, як і на центральному, система банківського нагляду представлена Комісією з питань нагляду і регулювання діяльності банків при територіальному управлінні та відповідними підрозділами.

Головною метою банківського регулювання є забезпечення стабільності банківської системи, оскільки банківська діяльність – це вид

економічних відносин, який залежить від розвитку економічних процесів у країні і в той же час може впливати на них. Тому держава повинна оперативнo реагувати на ринкові події, бути готовою переглядати політику регулювання з урахуванням нових змін і тенденцій на ринку.

Невід'ємною складовою банківського регулювання є забезпечення захисту інтересів вкладників і кредиторів для підтримки довіри суспільства до банківського сектора. Низька довіра населення зумовлена закритістю інформації про діяльність банків, їх проблеми та ризики. Це насторожує вкладників і кредиторів, оскільки немає гарантій збереження їх коштів. Ще одна проблема – недостатній рівень економічної обізнаності реальних і потенційних клієнтів банків. Більшість осіб діють як інші, прикладом є масове вилучення вкладів фізичними особами з банківських установ на початку фінансової кризи, що спричинило ланцюгову реакцію і спровокувало розгортання кризових явищ в економіці.

Банківська система є одним з найкращих інструментів регулювання економіки, оскільки економіка не може розвиватися без необхідної кількості грошей. Тому регулювання банківської системи передбачає не тільки створення безризикових умов її функціонування, але й стимулювання (гальмування) економічних процесів у країні [5].

Сутність будь-якого поняття краще за все розкривають функції, які воно виконує. До функцій державного регулювання у банківській сфері належать:

- організаційна – означає, що для досягнення економічної стабільності необхідно створити ряд певних правил, якими банківські інститути будуть керуватися, реалізуючи свою політику. Будь-яка людська діяльність вимагає певної організації для того, щоб її дії були узгоджені і в кінцевому підсумку забезпечили загальне процвітання;
- захисна – виводиться з організаційної і означає, що правила, які встановлюються у банківській діяльності, повинні забезпечувати захист вкладників;
- стабілізаційна – пов'язана насамперед з тією значною роллю, яку банки відіграють у сучасній економіці. Це насамперед використання різноманітних запобіжних заходів щодо усунення дестабілізаційних елементів у діяльності банківських установ [3];
- координаційна – функція, що забезпечує узгодження дій у просторі і часі між відповідними службами, відділами, департаментами НБУ, що здійснюють регулювання діяльності банків, банківською системою в цілому та зовнішнім середовищем для найбільш швидшого та ефективного досягнення стабільності банківської системи;
- аналітична – передбачає збір інформації, аналіз та оцінку результатів діяльності банківських установ і макроекономічних показників

країни, які мають безпосередній вплив на банківський сектор. Це дає можливість вчасно реагувати на дестабілізуючі фактори розвитку банківської системи та вживати відповідних запобіжних заходів. При виконанні цієї функції використовуються загальнонаукові, економіко-математичні та економіко-логічні методи для отримання дійсної оцінки стану діяльності банків та всієї банківської системи; виявлення факторів, що впливають на її діяльність, причин, що гальмують її піднесення; розробка основних напрямів і тенденцій подальшого розвитку банківської системи та визначення можливості покращення стану банків;

- методологічна – полягає у розробленні системи понять, методів, принципів, норм, методик, способів і засобів організації діяльності, необхідних при здійсненні банківського регулювання;
- інформаційна – передбачає отримання та надання офіційних відомостей про стан банківської системи для потреб внутрішнього та зовнішнього користування.

Характер впливу НБУ на банки та інші фінансово-кредитні установи відображають адміністративні та індикативні форми банківського регулювання, зазначені в статті 66 Закону України “Про банки і банківську діяльність”. Адміністративні – це методи прямого управління з боку держави на банківську систему, що забезпечують ефективне її функціонування переважно за допомогою нормативно-правових актів НБУ. Індикативні методи, на відміну від адміністративних, містять у собі інструменти грошово-кредитної політики, які впливають на грошову пропозицію в країні і забезпечують стабільність національної грошової одиниці. Переважна більшість їх здійснює непрямий вплив, створюючи певне економічне середовище для діяльності на фінансовому ринку, тим самим визначає поведінку банків як суб’єктів ринку і змушує їх діяти у потрібному державі напрямку. Взаємозв’язок адміністративних та індикативних методів відбувається через встановлення кількісних параметрів діяльності банків (обов’язкові економічні нормативи, норми обов’язкових резервів, норми відрахувань до резервів на покриття ризиків від активних банківських операцій), які водночас є вимогою щодо їх функціонування (адміністративне регулювання).

За допомогою прямих і непрямих методів держава в особі Національного банку України вирішує певні завдання банківського регулювання для досягнення кінцевої мети.

Основними завданнями банківського регулювання та нагляду є такі:

- забезпечення стабільності та надійності банківської системи з метою сприяння економічному піднесенню;

- захист інтересів вкладників, що розміщують свої кошти в банках, від неефективного управління банками і від шахрайства. Інтереси вкладників потребують захисту, тому що в усіх країнах рівень інформованості вкладників про фінансовий стан банків вельми недостатній і вони не мають можливості самостійно оцінити, який ризик беруть на себе, розмішуючи свої кошти в тому чи іншому банку;
- створення конкурентного середовища у банківському секторі, адже саме це середовище є найсприятливішим для клієнтів банків. Завдяки банківській конкуренції знижуються процентні ставки за позичками, підвищуються процентні ставки за депозитами, розширюється спектр банківських послуг, запроваджуються новітні банківські технології тощо;
- забезпечення відкритості (прозорості) політики та діяльності банківського сектора в цілому і кожного банку зокрема. Підвищення відкритості базується на удосконаленні системи обліку та звітності в банках і наближенні їх до вимог, що впливають із досвіду міжнародної банківської практики;
- підтримка необхідного рівня стандартизації і професіоналізму в банківському секторі, забезпечення ефективної діяльності банків і запровадження технологічних нововведень в інтересах споживачів банківських послуг [10].

Таким чином, система регулювання банківської діяльності в Україні є сукупністю окремих елементів (Національного банку України та банків другого рівня банківської системи), що характеризується відповідними формами прояву, має мету, функції, а також окреслене коло завдань, що обумовлюють її функціонування в правовому полі України (рис. 2).

Забезпечення стабільності банківської системи можливе при здійсненні регулярного аналізу показників діяльності банків, що надасть змогу регуляторним органам своєчасно реагувати на проблеми в банківській сфері та вживати відповідні заходи щодо покращення фінансового стану банків.

Невирішеною проблемою залишається небажання банків надавати правдиву інформацію клієнтам про свій фінансовий стан, рівень ризику та наявність певних проблем, особливо це питання загострилося в період жорсткої конкуренції банків. Тому насамперед ця проблема повинна вирішуватися на державному рівні, саме НБУ повинен займатися розкриттям даної інформації, що надасть можливість клієнтам спостерігати за динамікою розвитку сучасного банківського бізнесу.

Рис. 2. Система регулювання банківської діяльності в Україні

* Авторська розробка з використанням даних [2; 9; 10; 14].

Висновки. Отже, об'єктивна необхідність активізації ролі держави у регулюванні банківської сфери пояснюється неможливістю за допомогою ринкового механізму подолати проблеми в банківському секторі, а також значущістю діяльності банків для розвитку національної економіки та виходу України на світовий фінансовий простір.

На підставі проведених досліджень можна зробити такі висновки:

- державне регулювання банківської діяльності здійснюється Національним банком України з метою захисту інтересів вкладників і кредиторів, посилення рівня довіри до банків з боку всіх зацікавлених осіб і забезпечення стабільності банківської системи України;
- для досягнення мети вирішуються такі завдання: забезпечення стабільності та надійності банківської системи, захист інтересів вкладників, забезпечення прозорості політики і діяльності банківського сектора в цілому і кожного банку зокрема, підтримка достатнього рівня стандартизації і професіоналізму в банківській сфері, створення конкурентного середовища у банківському секторі;
- до форм банківського регулювання слід відносити адміністративну та індикативну;
- результати дослідження дають підстави стверджувати, що функціями регулювання банківської діяльності доцільно вважати такі: організаційну, захисну, стабілізаційну, координаційну, аналітичну, методологічну та інформаційну.

Подальші наукові дослідження будуть спрямовані на розробку пропозицій щодо удосконалення системи банківського регулювання.

Список літератури

1. Гриценко, Р. Теоретичні аспекти організації банківського нагляду в сучасних умовах [Текст] / Р. Гриценко // Вісник Національного банку України. – 2005. – № 4. – С. 57–59.
2. Гудзь, Т. П. Банківський нагляд [Текст] : навчальний посібник / Т. П. Гудзь ; Полтавський ун-т споживчої кооперації, кафедра грошового обігу і кредиту. – К. : Ліра-К, 2008. – 380 с. – ISBN 978-966-96938-6-4.
3. Дудка, І. М. Державне регулювання банківських відносин як ключовий компонент державної політики в цій сфері [Текст] / І. М. Дудка // Часопис Київського університету права. – 2009. – № 4. – С. 162–168.
4. Д'яконова, І. І. Державне регулювання банківської діяльності: вивчення моделей, обґрунтування категорійного апарату [Текст] // Вісник Української академії банківської справи (укр.). – 2007. – № 2. – С. 9–16.
5. Д'яконова, І. І. До питання визначення понять "банківське регулювання" та "банківський нагляд" / І. І. Д'яконова // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 8. – С. 183–194.
6. Д'яконова, І. І. Теоретико-методологічні основи функціонування банківської системи України [Текст] : монографія / І. І. Д'яконова. – Суми : Університетська книга, 2007. – 400 с. – ISBN 978-966-680-383-5.

7. Івасів, І. Б. Різновиди оцінки банківського капіталу та їх місце в управлінні та регулюванні банківської діяльності [Текст] / І. Б. Івасів // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – Т. 11. – С. 121–123.
8. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні [Електронний ресурс] : постанова Правління НБУ від 28.08.2001 № 368 / Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
9. Коваленко, В. В. Банківський нагляд [Текст] : навчальний посібник / В. В. Коваленко. – Суми : УАБС НБУ, 2007. – 262 с. – ISBN 978-966-8958-18-2.
10. Любунь, О. С. Банківський нагляд [Текст] : підручник / О. С. Любунь, К. Є. Раєвський ; Мін-во освіти і науки України. – 2-ге вид., перероб. – К. : ЦНЛ, 2005. – 416 с. – ISBN 966-364-019-7.
11. Міщенко, В. І. Банківський нагляд [Текст] : навчальний посібник / В. І. Міщенко, А. П. Яценюк, В. В. Коваленко, О. Г. Коренева. – К. : Знання, 2004. – 406 с. – (Вища освіта ХХІ століття). – ISBN 966-8148-00-2.
12. Організаційна структура НБУ за станом на 01.09.2010 [Електронний ресурс] / Національний банк України. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/NBU/strNBU.pdf>. – Назва з екрана.
13. Поздняков, О. І. Особливості банківського регулювання та нагляду в країнах з перехідною економікою [Текст] / О. І. Поздняков // Фінанси України. – 2006. – № 1. – С. 101–107.
14. Про банк і банківську діяльність [Електронний ресурс] : Закон України від 07.12.2000 № 2121-III / Національний банк України. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/B_zakon/law_BBD.pdf.
15. Про Національний банк України [Електронний ресурс] : Закон України від 20.05.99 № 679-XIV / Національний банк України. – Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/B_zakon/law_NBU.pdf.
16. Про положення про структуру системи банківського нагляду Національного банку України та його повноваження щодо адекватного реагування на порушення в діяльності комерційних банків [Електронний ресурс] : постанова Правління НБУ від 17 листопада 1997 року № 380 / Національний банк України. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0486500-97>.
17. Річний звіт Національного банку України за 2009 рік [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Національного банку України. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/>.
18. Садыло, Е. Ю. Проблемы и перспективы развития банковской системы Украины в период финансового кризиса [Текст] / Е. Ю. Садыло, И. В. Попова // Materialy VI Miedzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji "Naukowa przestrzec Euro - 2010". – 2010. – Volume 1. Ekonomiczne nauki. – С. 23–26.
19. Чуб, О. О. Концептуальні засади банківського нагляду в умовах глобалізації [Текст] / О. О. Чуб // Фінанси України. – 2009. – № 7. – С. 47–54.

Summary

The article notes the need for state regulation of banks to stabilize the banking system and protect the interests of depositors and creditors during market economy development. The organizational structure of banking regulation and supervision were considered at the central office and regional offices of the National Bank of Ukraine, direct and indirect methods of state regulation were analyzed.

Отримано 03.02.2011

Д'яконова, І. І. Особливості сучасного стану державного регулювання банківської діяльності / Д'яконова І. І., Мордань Є. Ю. // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2011. – Вип. 31. – С. 45-54.